

## РЕЦЕНЗІЯ

завідувача кафедри педагогіки  
Національного університету біоресурсів і природокористування України,  
кандидата педагогічних наук, доцента **ЧЕРЕДНИК Лідії Миколаївни**  
на дисертаційне дослідження **ТУРЩИНОЇ Олени Миколаївни**  
на тему: **«Формування крос-культурної компетентності  
бакалаврів з міжнародних відносин»,**  
подане на здобуття ступеня доктора філософії  
зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»  
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

**Актуальність теми.** У сучасних умовах глобалізації, європейської інтеграції України, інтенсифікації міжнародного співробітництва та розширення міжкультурних контактів у політичній, економічній, освітній і соціокультурній сферах особливого значення набуває підготовка фахівців, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність у полікультурному середовищі. Активна участь України у міжнародних політичних, економічних і безпекових процесах, розвиток партнерства з Європейським Союзом, міжнародними організаціями та інституціями суттєво змінюють зміст професійної діяльності фахівців з міжнародних відносин і висувають нові вимоги до рівня їхньої професійної підготовки. У таких умовах конкурентоспроможність бакалаврів з міжнародних відносин значною мірою визначається рівнем сформованості їхньої крос-культурної компетентності, здатністю до конструктивної міжкультурної взаємодії, ефективної комунікації, урахування культурного різноманіття та прийняття професійних рішень в умовах міжнародного співробітництва.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі крос-культурної компетентності у професійній діяльності фахівців міжнародного профілю та необхідністю вдосконалення їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти. Сучасний ринок праці потребує фахівців, які володіють не лише ґрунтовними знаннями у сфері міжнародних відносин, а й здатні ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, вести міжнародні переговори, реалізовувати спільні проєкти, запобігати міжкультурним конфліктам і досягати взаєморозуміння в умовах культурного різноманіття. Це зумовлює потребу в оновленні підходів до професійної підготовки бакалаврів з міжнародних відносин, упровадженні сучасних освітніх технологій та створенні педагогічних умов, спрямованих на формування їхньої крос-культурної компетентності.

Особливої актуальності проблема набуває у контексті модернізації системи вищої освіти України відповідно до європейських стандартів, а також виконання вимог Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки та Стандарту вищої освіти за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Зазначені нормативні документи орієнтують освітній процес на формування загальних і фахових компетентностей.

Крім того, актуальність дослідження посилюється необхідністю наукового обґрунтування педагогічних умов, методів і засобів формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин у закладах вищої освіти. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених сутності, структурі та змісту крос-культурної компетентності, її практична реалізація в системі професійної підготовки майбутніх фахівців міжнародного профілю залишається недостатньо розробленою. Аналіз сучасного стану професійної підготовки засвідчив наявність суперечностей між зростаючими

вимогами міжнародного професійного середовища та недостатнім рівнем сформованості крос-культурної компетентності здобувачів освіти, між теоретичною розробленістю проблеми та недостатнім рівнем її практичного впровадження, а також між потенціалом освітнього процесу й домінуванням традиційних підходів до організації навчання. Це зумовлює необхідність розроблення та експериментальної перевірки структурно-функціональної моделі, педагогічних умов і сучасних освітніх технологій, спрямованих на ефективне формування крос-культурної компетентності майбутніх бакалаврів з міжнародних відносин.

Тому актуальність виконаного дослідження не викликає сумнівів і є вагомим внеском у наукове розв'язання проблеми формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин у закладах вищої освіти.

**Нові факти, одержані здобувачкою.** Слід відзначити, що належному обґрунтуванню актуальності дослідження та достовірності одержаних результатів сприяли ґрунтовний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, присвячених проблемі формування крос-культурної компетентності, а також комплексне дослідження сучасного стану професійної підготовки бакалаврів з міжнародних відносин. Безперечною перевагою дисертації є комплексний підхід до розв'язання досліджуваної проблеми, що поєднує її теоретичне обґрунтування, розроблення структурно-функціональної моделі, визначення педагогічних умов та їх експериментальну перевірку. Це дало змогу авторці сформулювати цілісне бачення процесу формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин і запропонувати науково обґрунтовані шляхи його вдосконалення.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- вперше визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено комплекс педагогічних умов формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин (забезпечення крос-культурної складової змісту професійної підготовки; упровадження елементів предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) та системи інноваційних педагогічних технологій; створення міжкультурного освітнього середовища закладу вищої освіти як простору постійної крос-культурної взаємодії); розроблено структурно-функціональну модель формування крос-культурної компетентності, яка охоплює методологічно-цільовий, змістово-процесуальний та діагностично-результативний блоки, забезпечує взаємозв'язок мети, змісту, методів, технологій і результатів професійної підготовки та цілісність процесу формування досліджуваної компетентності;

- уточнено зміст понять «крос-культурна компетентність» та «крос-культурна компетентність бакалаврів з міжнародних відносин» як інтегративної професійно-особистісної характеристики, що охоплює систему цінностей, знань, комунікативних умінь і моделей поведінки та відображає здатність до ефективної професійної взаємодії в полікультурному середовищі; змістово представлена лінгвістичним, етичним, соціально-комунікативним, психологічним і професійно-прикладним аспектами; конкретизовано структуру, компоненти, показники та рівні сформованості крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин;

- набули подальшого розвитку методи і технології професійної підготовки бакалаврів з міжнародних відносин шляхом упровадження інтерактивних, імітаційно-ігрових, кейс-орієнтованих і тренінгових технологій, а також технологій предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL), що забезпечують моделювання ситуацій професійної міжкультурної взаємодії та сприяють ефективному формуванню крос-культурної компетентності.

### **Значення отриманих авторкою результатів для педагогічної науки і практики.**

Варто зазначити практичну цінність дисертаційного дослідження, що полягає у розробленні та впровадженні в освітній процес робочої програми та силабусу з дисципліни «Практичний курс галузевого перекладу» для спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»; розробленні дидактичних матеріалів до практичних занять і самостійної роботи студентів, а також методичних рекомендацій до самостійної роботи з дисципліни «Іноземна мова. Міжкультурна комунікація»; розробленні та впровадженні тематики самостійної роботи з крос-культурним змістом у межах дисциплін «Міжнародна інформація та сучасні політичні інформаційні системи і технології» та «Практична психологія в дипломатії»; розробленні, методичному обґрунтуванні та впровадженні комплексу імітаційних і ситуаційних ігор для дисципліни «Іноземна мова», а також розробленні й адаптації тренінгових програм із формування крос-культурної компетентності; розробленні та впровадженні навчальних кейсів для дисципліни «Практичний курс галузевого перекладу» і методичного забезпечення діяльності студентського наукового гуртка «Переклад спеціальних текстів», спрямованих на розвиток міжкультурної комунікації, навичок професійного перекладу та крос-культурної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин.

Практичне значення роботи також визначається можливістю використання результатів дослідження у процесі професійної підготовки бакалаврів з міжнародних відносин у закладах вищої освіти, під час розроблення освітньо-професійних програм, робочих програм і силабусів навчальних дисциплін, навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів, а також у системі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Практичне значення наукового доробку О. М. Туріциної також підтверджено впровадженням результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Національного університету біоресурсів і природокористування України, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, про що свідчать відповідні акти впровадження та довідки.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні.** Достовірність і належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження зумовлені опрацюванням широкого спектра вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, що відображають сучасний стан розроблення окресленої наукової проблеми. Проведений теоретичний аналіз наукової літератури дав змогу авторці комплексно дослідити проблему, визначити концептуальні засади дослідження та сформулювати логічно вивірену систему наукових положень і висновків.

Вірогідність отриманих результатів забезпечується також коректним добром і послідовним застосуванням взаємопов'язаних методів наукового дослідження, адекватних меті, завданням, предмету й об'єкту роботи. Поєднання теоретичних, емпіричних та методів математичної статистики сприяло об'єктивній інтерпретації результатів експериментальної роботи, підтвердило їх достовірність і забезпечило належний рівень аргументованості сформульованих висновків та практичних рекомендацій.

**Оцінка змісту дисертації та її завершеність.** Дисертаційне дослідження О. М. Туріциної характеризується цілісністю, логічною послідовністю викладу матеріалу та завершеністю. Структура роботи є обґрунтованою й відповідає поставленій меті та завданням дослідження. У дисертації чітко визначено науковий апарат дослідження,

належним чином розкрито його наукову новизну та аргументовано практичне значення одержаних результатів.

Робота складається з трьох логічно пов'язаних розділів. У першому розділі дисертанткою здійснено ґрунтовний аналіз теоретичних засад формування крос-культурної компетентності в умовах полікультурної освіти. Розкрито зміст ключових понять дослідження, запропоновано авторське трактування поняття «крос-культурна компетентність бакалаврів з міжнародних відносин», а також визначено специфіку її формування у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародних відносин.

У межах дослідження уточнено понятійно-категоріальний апарат шляхом аналізу змісту та взаємозв'язку понять «крос-культурний», «міжкультурний» і «полікультурний», визначено їх спільні та відмінні характеристики. Запропоновано авторське визначення поняття «крос-культурна компетентність бакалаврів з міжнародних відносин», яке трактується як інтегративна професійно-особистісна характеристика, що поєднує систему цінностей, знань, комунікативних умінь, моделей поведінки та здатність до ефективної професійної взаємодії у полікультурному середовищі. Встановлено, що структура цієї компетентності охоплює лінгвістичний, етичний, соціально-комунікативний, психологічний і професійно-прикладний аспекти, які забезпечують готовність майбутніх фахівців до конструктивної міжкультурної взаємодії у професійній діяльності.

У другому розділі висвітлено методологічні та організаційно-методичні засади формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин. Авторкою визначено й обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність цього процесу, а саме: крос-культурну спрямованість змісту професійної підготовки; упровадження предметно-мовного інтегрованого навчання та інноваційних педагогічних технологій; створення міжкультурного освітнього середовища закладу вищої освіти як простору постійної крос-культурної взаємодії. Також охарактеризовано методологічні підходи, принципи та структурні компоненти розробленої структурно-функціональної моделі.

Методологічно-цільовий блок структурно-функціональної моделі визначає теоретико-методологічні орієнтири формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин. Його концептуальне підґрунтя складають загальнопедагогічні принципи (системності, структурності, цілеспрямованості й свідомості, діалогічності, діяльності, наочності, індивідуалізації освітнього процесу, інтегративності, поєднання різних форм організації навчання, відповідності форм і методів навчання цілям та змісту професійної підготовки, полікультурності й контекстності), а також спеціальні принципи (етнокультурної відповідності, етнічної толерантності та мови як етнокультурного коду). Їх комплексне застосування забезпечує цілісну організацію освітнього процесу, його послідовність і результативність. Реалізація зазначених принципів здійснюється з опорою на системний, діяльнісний, синергетичний, особистісно орієнтований, аксіологічний і компетентнісний підходи, що створюють методологічне підґрунтя для якісної професійної підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної взаємодії.

Змістово-процесуальний блок моделі репрезентує сукупність змісту, організаційних форм, методів і педагогічних технологій, спрямованих на розвиток крос-культурної компетентності здобувачів. Авторкою акцентовано увагу на ефективності інтерактивних методів навчання, серед яких кейс-метод, рольові й ситуаційні ігри, імітаційні вправи, дискусії, тренінги та портфоліо. Водночас обґрунтовано використання сучасних освітніх технологій, зокрема CLIL, інформаційно-комунікаційних, проєктних технологій і технології

портфолію, застосування яких сприяє розвитку професійних, комунікативних та міжкультурних компетентностей майбутніх фахівців.

Діагностично-результативний блок моделі спрямований на визначення рівня сформованості крос-культурної компетентності. Він охоплює відповідні компоненти, показники та рівні її сформованості, забезпечуючи комплексну оцінку результативності професійної підготовки бакалаврів з міжнародних відносин.

У структурі моделі педагогічні умови виконують системоутворювальну функцію, забезпечуючи узгодженість, взаємозалежність і цілісність функціонування всіх її структурних блоків.

**У третьому розділі** представлено результати дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на перевірку ефективності запропонованої системи формування крос-культурної компетентності. У розділі висвітлено логіку організації педагогічного експерименту, охарактеризовано методичний інструментарій, процедури збору й опрацювання емпіричних даних, а також наведено результати їх статистичного аналізу.

У педагогічному експерименті на різних етапах дослідження взяли участь 365 студентів спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Експериментальну групу становили 175 студентів Національного університету біоресурсів і природокористування України 2019 і 2020 років вступу, які навчалися у семи академічних підгрупах, сформованих під час вступної кампанії. Такий підхід забезпечив збереження організаційної цілісності освітнього процесу та створив умови для послідовної реалізації запропонованих педагогічних умов.

До контрольної групи було включено 190 студентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Організація навчання в цих закладах здійснювалася за аналогічним принципом формування академічних груп, що забезпечило їх зіставність з експериментальною вибіркою. Професійна підготовка студентів обох груп відбувалася відповідно до однакових навчальних планів і робочих програм дисциплін, що дало змогу забезпечити єдність змісту навчання. Відмінність полягала в тому, що в експериментальній групі цілеспрямовано впроваджувалися розроблені педагогічні умови та методичне забезпечення формування крос-культурної компетентності, тоді як у контрольній групі освітній процес здійснювався за традиційною моделлю професійної підготовки.

Загальні висновки дисертаційного дослідження є логічним підсумком виконаної роботи, узгоджуються з поставленими завданнями та підтверджують досягнення визначеної мети дослідження.

Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке характеризується належним рівнем наукової новизни, теоретичної обґрунтованості та практичної цінності. Отримані результати мають вагомe значення для розвитку педагогічної науки, зокрема теорії і методики професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародних відносин, а також можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти України.

**Найсуттєвіші результати дослідження.** До найбільш вагомих результатів дисертаційного дослідження, отриманих авторкою особисто, доцільно віднести:

– здійснення теоретичного аналізу проблеми формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин, на основі якого уточнено зміст поняття «крос-культурна компетентність бакалаврів з міжнародних відносин», визначено її структурні компоненти, показники та рівні сформованості відповідно до сучасних вимог професійної підготовки фахівців у сфері міжнародних відносин;

– наукове обґрунтування комплексу педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування крос-культурної компетентності, зокрема шляхом інтеграції крос-культурної складової у зміст професійної підготовки, упровадження предметно-мовного інтегрованого навчання, використання інноваційних педагогічних технологій, а також створення міжкультурного освітнього середовища закладу вищої освіти як простору активної крос-культурної взаємодії;

– розроблення структурно-функціональної моделі формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин, яка інтегрує методологічно-цільовий, змістово-процесуальний та діагностично-результативний блоки, забезпечуючи узгодженість мети, змістового наповнення, принципів, методів, педагогічних технологій і очікуваних результатів професійної підготовки майбутніх фахівців.

**Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.** Попри значущість отриманих методологічних, теоретичних і практичних дослідницьких результатів, мусимо висловити деякі зауваження та побажання до дисертаційного дослідження, які носять переважно рекомендаційний або ж дискусійний характер та можуть посприяти подальшим дослідженням у даній галузі, а саме:

1. У першому розділі дисертації ґрунтовно проаналізовано наукові підходи до проблеми формування крос-культурної компетентності. Водночас після аналізу наукових джерел доцільно було б подати більш розгорнуте авторське узагальнення основних результатів проведеного аналізу, що дозволило б чіткіше простежити логіку переходу до власної концепції дослідження.

2. Запропоновані в дисертації методи і педагогічні технології формування крос-культурної компетентності мають значний практичний потенціал. Водночас для їх більш широкого впровадження в освітній процес доцільно було б проілюструвати окремі приклади типових навчальних ситуацій. Це дозволило б ще наочніше продемонструвати можливості використання запропонованих педагогічних рішень.

3. У дисертації переконливо обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність запропонованих педагогічних умов формування крос-культурної компетентності. Водночас певний науковий інтерес становило б більш детальне висвітлення можливостей їх використання в умовах різних моделей організації освітнього процесу, зокрема за змішаного або дистанційного навчання. Це розширило б перспективи практичного застосування результатів дослідження.

4. Представлені результати експериментальної роботи переконливо підтверджують ефективність авторської методики. Водночас перспективним напрямом подальших наукових пошуків могло б стати дослідження динаміки сформованості крос-культурної компетентності випускників уже в процесі їхньої професійної діяльності, що дало б змогу оцінити довготривалий ефект запропонованої системи підготовки.

**Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях.** Основні результати дисертаційного дослідження достатньою мірою відображено в 36 наукових публікаціях авторки, з яких стаття у періодичному науковому виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, 29 тез наукових доповідей.

Результати дисертації пройшли належну апробацію на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, де були представлені та обговорені теоретичні засади дослідження, методологічні підходи, обґрунтовані педагогічні умови, а також результати

експериментальної перевірки ефективності формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин.

**Ідентичність змісту основних положень дисертації.** Дисертація О. М. Туріциної підготовлена та оформлена відповідно до встановлених вимог, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Висновки, сформульовані за результатами кожного розділу, а також загальні висновки дисертації є логічно взаємопов'язаними, достатньо аргументованими та повною мірою відображають результати проведеного дослідження. Вони узагальнюють основні наукові положення роботи, засвідчують послідовність розв'язання поставлених завдань, підтверджують досягнення мети дослідження та свідчать про цілісний і завершений характер виконаної наукової праці.

**Загальний висновок.** Проведений аналіз дисертації О. М. Туріциної на тему: «Формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин» дає підстави зробити висновок, що вона є актуальним, завершеним, самостійно виконаним і цілісним науковим дослідженням, яке вирізняється науковою новизною, належним рівнем теоретичного обґрунтування та практичною значущістю отриманих результатів.

У роботі успішно вирішено важливе наукове завдання, пов'язане з розробленням і науковим обґрунтуванням педагогічних засад формування крос-культурної компетентності бакалаврів з міжнародних відносин у процесі їхньої професійної підготовки. Авторкою запропоновано методiku, побудовану на сучасних методологічних підходах і педагогічних принципах, яка передбачає інтеграцію крос-культурної складової в освітній процес, використання предметно-мовного інтегрованого навчання, сучасних інтерактивних педагогічних технологій та створення міжкультурного освітнього середовища, що забезпечує набуття здобувачами практичного досвіду міжкультурної взаємодії.

Достовірність отриманих результатів підтверджується належним теоретичним обґрунтуванням, результатами експериментальної перевірки та їх статистичною обробкою. Практична цінність дослідження полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення професійної підготовки бакалаврів спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» у закладах вищої освіти.

Рецензоване дослідження відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її авторка Туриціна Олена Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

**Рецензент завідувач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат педагогічних наук, доцент Лідія ЧЕРЕДНИК**